

Tilgængelighed i nordisk og internationalt perspektiv

Af arkitekt MAA Christian Woetmann Nielsen

I forbindelse med åbningen af Det Europæiske Handicapår 2003 offentliggjorde regeringen den 5. februar 2003 sit første udspil på handicap- og tilgængelighedsområdet: Handlingsplan for Handicapområdet.

Tilgængelighed for alle

Tilgængelighed for alle til de fysiske omgivelser, transport og kommunikation er nødvendige forudsætninger for at sikre et samfund, der ønsker at give lige muligheder for personer med handicap til deltagelse i samfundslivet.

Tilgængelighed defineres ved, at samfundets krav til menneskers funktionsevne mindskes. "Funktionsdifferencen" defineres som forskellen mellem menneskers funktionsevne og de krav til funktionsevne, som samfundet stiller gennem den fysiske udformning af omgivelser og produkter. Mindskes denne forskel ved at de fysiske omgivelser og produkter udformes, så også personer med handicap kan færdes og komme hen til og selv bruge de fysiske indretninger, da bliver samfundet tilgængeligt for alle. Det er således i høj grad barrierer i de fysiske omgivelser, der gør personer med funktionsnedsættelser handicappede. Hvis omgivelserne er tilgængelige, vil personer med forskellige former for funktionsnedsættelse kunne deltage på lige fod med alle andre.

Det er dette samspil mellem omgivelsernes tilgængelighed og menneskers funktionsevner, der ligger til grund for det miljørelaterede handicapbegreb og afspejler sig i FN's Standardregler om lige muligheder for handicappede, vedtaget ved FN Resolution 48/96, den 20. december 1993.

Universal Design

Ved Centre for Universal Design, New Carolina State University i USA har man udviklet en designmetode eller tilgængelighedsværktøj kaldet "Universal De-

sign". Målet med dette, eller "Design for alle", er at udforme produkter og de fysiske omgivelser, så de bliver tilgængelige for og kan anvendes af alle. De skal ikke have behov for tilpasning eller ændring, og de skal overflødig gøre tilsvarende eller mere specialiserede produkter eller særligt indrettede omgivelser. Brugen af produktet skal være simpel og umiddelbart opfattelig, og der må ikke være mulighed for fejlbetjening. Det skal kunne anvendes med lav fysisk belastning uanset om personen er stående eller siddende, højre- eller venstrehåndet eller har nedsat sansfunktion. Det afgørende er, at også personer, hvis funktionsevner er reducerede, skal kunne deltage i samfundslivet.

I FN's Standardregler indgår handicappedes lige ret til deltagelse under overskrifterne:

- Uddannelse.
- Arbejde.
- Familieliv og personlig integritet.
- Social sikring og bevarelse af indkomst.
- Religion, fritid, sport og kultur.

Som optakt til drøftelse af handicappedes stilling i forhold til den europæiske menneskerettighedskonvention udtrykker Madrid-erklæringen ønske om en antidiskriminationslovgivning. Denne lovgivning skal fjerne barrierer og undgå, at nye opstår i forhold til handicappedes deltagelse i uddannelse, arbejde, tilgang til varer og tjenester, og for at handicappede skal opnå social deltagelse og uafhængighed.

I Regeringens Handlingsplan på Handicapområdet ønskes også denne politik udmøntet gennem udvikling af en FN Handicapkonvention om lige muligheder for handicappede.

Lige muligheder for handicappede

Som det første af de nordiske lande har Finland i 1999 grundlovfæstet liggeret for personer med handicap. Siden

Den genopførte Barcelona-pavillon, oprindelig bygget af Mies van der Rohe i 1928. Et tidligt eksempel på tilgængelighed til de modernistiske, vandrette planer. Fotos: Esben Larsen.

1986 har Finland haft et rigsomfattende *handicapråd*.

I Danmark blev *Det Centrale Handicapråd* dannet i 1980, og herunder er der i 1993 etableret *Center for Ligebehandling af Handicappede*, som sammen med og som sekretariat for Rådet har til formål at overvåge og rådgive regeringen vedrørende handicappolitikken.

I Sverige har *Handicapombudsmandsombudet* tilsvarende opgaver, og der er her gennemført en antidiskriminationslovgivning på henholdsvis arbejdsmarkedsområdet og for de videregående uddannelser.

I de fleste af de nordiske lande er der etableret videncentre, hvis opgave det er at informere om og medvirke til fremme af tilgængelighed til kommunikation, transport og fysiske omgivelser. I Sverige er det *Center for tilgængelighed under Handicapombudsmanden*, i Norge *Delta Center* og i Danmark *Dansk Center for Tilgængelighed*.

Sektoransvar og kompensationsprincip

Handicappedes rettigheder søges i Norden integreret i den almindelige lovgivning under sektoransvaret. Tidligere var handicappedes rettigheder næsten alene sikret gennem sociallovgivningerne. Tidligere og i dag anvendes kompensationsprincippet som det gennemgående princip ved fastlæggelse af de ydelser, der er nødvendige for at handicappede kompenseres i forhold til følgerne af handicapet. Det kan være i form af handicapkompenserende hjælpemidler, behov for hjælpere, eventuelle ydelser som følge af nedsat arbejdsevne mv.

Sektoransvarsprincippet betyder, at hvert enkelt ministerium (sektor) har ansvaret for, at handicappedes rettigheder sikres inden for sit område. En antidiskriminationslovgivning vil være et middel, der vil medvirke til at fremme denne udvikling – ikke blot på nationalt, men også på internationalt niveau.

Så længe der er tale om nye bygninger og anlæg, ombygninger og tilfælde, hvor bygninger overgår til andet formål, kan tilgængelighed i vidt omfang sikres gennem regulering af gældende plan- og bygge love.

I Norden er der ikke tradition for, at man gennem lovgivning pålægger bygningsejere væsentlige ombygningskrav. For eksisterende bygninger og anlæg vil det være nødvendigt med andre virkemidler.

Handlingsplaner som styringsredskab

Nogle af disse virkemidler til fremme af tilgængelighed til eksisterende bygninger og anlæg afspejles i regeringernes handlingsplaner på handicap- og ældreområdet. Det er dog et fællestræk for de nordiske landes handlingsplaner, at der endnu ikke er defineret en klar ansvarsfordeling, selvom sektoransvarsprincippet gøres gældende. Ligeledes er der endnu ikke klare modeller for, hvordan investeringer for tilgængelighedsskabende ombygninger skal finansieres samt

med hvilken tidshorisont, de skal gennemføres.

Der er således et spænd mellem de i handlingsplanerne forholdsvis klart formulerede mål og den ombygningsindsats, der rent faktisk gennemføres. Der er derfor behov for at udvikle detailstyringsredskaber og finansieringsmodeller til fremme af tilgængelighed i eksisterende bygninger og anlæg.

Tilgængelighed og deltagelse

Det er ønsket om et forudsat højt tilgængelighedsniveau (lille funktionsdifference) som definerer tilgængelighedsbegrebet, der således er et relativt begreb. For den enkelte person med handicap, inklusive personer, der har behov for hjælpere, drejer det sig om, at så mange sammenhængende aktivitetsforløb som muligt kan gennemføres så selvhjulpne som overkommeligt. En enkelt tilgængelighedsbarriere i et aktivitetsforløb kan forhindre, at aktivitetsforløbet kan gennemføres. Det medfører, at aktiviteterne må splittes op i en række delaktiviteter, der både kan blive tids- og stedbundne. Selv mindre tilgængelighedsbarrierer kan gøre gennemførelsen af et aktivitetsforløb så anstrengende og tidsrøvende, at den i praksis må fravælges.

Deltagelse og ligestilling

FN's Standardreglers afsnit om tilgængelighed dækker bygninger og anlæg, der kan opdeles i følgende kategorier:

- Bygninger og anlæg med funktioner for den brede offentlighed.
- Skoler og uddannelsesinstitutioner.
- Arbejdspladser.
- Boliger og boligbebyggelser.
- Kultur, fritid, sport og religion.

Forskning

I årene 1970–80 førte tilgængelighedsforskningen i Norden til en række vejledninger og anvisninger, og enkelte tilgængelighedskrav blev udmøntet i bygge lovgivningen. Igen i 90'erne fik området ny fokus, bl.a. gennem vedtagelsen af og tilslutningen til FN's Standardregler.

Den nye generation af vejledninger og anvisninger kan karakteriseres ved, at flere typer handicap nu inddrages.

Udvikling af nye hjælpemidler og bedre former for rehabilitering har medført, at vejledninger og anvisninger nu i højere grad tager udgangspunkt i, at flere personer med mere komplicerede handicap bedre og gennem længere tid kan leve en selvstændig tilværelse. Bygninger og produkter skal derfor udformes under hensyn til, at mange mennesker har funktionsnedsættelser, og at en del af disse mennesker anvender hjælpemidler.

Nordisk arkitekturforskning er i høj grad funderet i den nordiske funktionalisme, hvis funktionsanalyser tager afsæt i gennemsnitsmennesker og gennemsnitsaktiviteter.

Universal Design-metoden tilstræber funktionalitet og arkitektur for mennesker, der karakteriseres ved forskellighed og forskellige funktionsevner. Først gennem de senere år har denne metode så småt afspejlet sig i arkitekturforskning og praksis.

Tilgængelighed til nybyggeri er omkostningsneutralt

En norsk undersøgelse viser, at kvadratmeterprisen for nye livstidsboliger er lavere end gennemsnittet. Udover denne analyse er der ikke meget videnbaseret kundskab om de økonomiske konsekvenser af øgede kvalitetskrav til nye bygningers tilgængelighed. Det danske "Projekt Hus" viser derimod, at en række andre faktorer er af helt afgørende betydning for omkostningsdannelsen i byggesektoren.

Det antages derfor, at høj grad af tilgængelighed vil være forholdsvis omkostningsneutralt for nybyggeri, samtidig med, at de samfundsmæssige omkostninger til hjælpeforanstaltninger vil reduceres betydeligt.

Det er derfor ikke hensigtsmæssigt at reducere kvaliteten af nybyggeriet ved at bygge til et utidsvarende tilgængelighedsniveau. Derimod er der behov for at skærpe bygningsreglementernes krav til tilgængelighed.

Tilgængelighedsstandard

Dette kom tydeligst til udtryk i den forrige danske regerings handlingsplan: Tilgængelighed for alle. Her var det kortsigtede mål, hovedsageligt gennem skærpelse af bygningsreglementernes tilgængelighedskrav, at stoppe for tilgang af nyt utilgængeligt byggeri (inden 2002).

Det langsigtede mål er herefter at gøre eksisterende bygninger og anlæg tilgængelige for alle.

Det væsentligste virkemiddel til fastlæggelse af tilgængelighedsniveauet var udarbejdelsen af en tilgængelighedsstandard, DS 3028:2001, Tilgængelighed for alle.

Den nuværende regerings nyligt offentliggjorte Handlingsplan for Handicapområdet antyder, at denne standard vil få retsvirkning i den kommende folketingsamling 2003-2004.

Standarden afspejler ikke blot de danske anvisninger og vejledninger på tilgængelighedsområdet, men også i meget høj grad de nordiske og øvrige europæiske landes forskningsbaserede viden om fysisk tilgængelighed. Derfor er standarden DS 3028:2001 et af de vigtigste redskaber til at implementere denne viden i lovgivning og praksis. Også i de øvrige nor-

diske lande er der et ønske om, at byggelovgivningens tilgængelighedskrav reguleres af en tilsvarende og nutidig tilgængelighedsstandard.

Plan- og byggelove

Plan- og byggelovene har i alle de nordiske lande været eller er under revision med henblik på at integrere og føre tilgængelighedskravene op til et nutidigt niveau. I Finland er bæredygtighed og tilgængelighed blevet hovedforudsætninger i planlovene, og i Norge er universal-designprincipperne blevet en integreret del.

Handicaporganisationerne har i hele Norden – i overensstemmelse med FN's Standardregler – opnået partsindsigt og ret til parts høring i planlægningen. Men der er stadig et stort behov for, at der i planlovene

Rampe- og elevatoranlægget i det ny stolemuseum på Trapholt, Kolding, 1996. Arkitekter: Lene Tranberg og Boje Lundgaard. Det oprindelige Trapholt-museum modtog i 1991 EU's Helios-pris for handicapvenlig indretning. Fotos: Christian Woetmann Nielsen.

stilles krav om udredning af tilgængelighedskonsekvenserne af planlægningen i lighed med andre miljøområder. Det er en forudsætning for, at partshøringerne kan befordre en bedre planlægning.

Kravene til bygnings indretning og tilgængelighed er overalt i Norden og det øvrige Europa blevet skærpede i bygge love og regler siden 1994, hvor Nordisk Handicappolitisk Råd udgav en oversigt over de nordiske landes tilgængelighedskrav. Men der er stadig på en række områder behov for, at bygge lovenes tilgængelighedskrav skærpes.

Det er derfor en tilsigelse, når den omtalte Handlingsplan for Handicapområdet angiver, at der er stoppet for tilgang af nyt utilgængeligt byggeri. Det vil først ske, når DS 3028:2001 gives retsvirkning.

Det kan i denne forbindelse være nødvendigt, at kommunernes byggesagsbehandling opkvalificeres, således at der ikke udstedes byggetilladelser til bygninger som indeholder tilgængelighedsbarrierer for handicappede.

Byggevarernes tilgængelighed

På sigt er det endvidere nødvendigt, at EU's byggevarere direktiv optager tilgængelighed som et væsentligt krav til byggevarer. Byggevareindustrien bør derfor være på forkant hermed i sin produktudvikling. Det kan allerede nu forudses, at universel udformning fremover vil blive en væsentlig konkurrenceparameter både nationalt og internationalt.

Byggevarer og produkter, der opfylder byggevarere direktivets essentielle mindstekrav til sikkerhed, helse, lyd mv. (CE-mærkning), kan frit omsættes i EU og Norden. Da nationale godkendelsesordninger og overensstemmelseserklæringer bygger herpå, medfører det, at de nationale lovgivninger indirekte tillader bygninger med byggekomponenter og produkter, uden at mindstekrav til basale brugsfunktionelle tilgængelighedskvaliteter er sikret.

Dette medfører ofte manglende tilgængelighed ved detaljløsninger. Det kan eksempelvis være betjening af bygningsinstallationer, døre og vinduer m.v.

For at kunne foretage et kvalificeret valg af byggeprodukter, må altså også deres tilgængelighedsniveau være deklareret. Lovgivningen bør stille mindstekrav hertil – og producenter bør produktudvikle under hensyn hertil. Dette vil fremme en positiv tilgængelighedsudvikling i det byggede miljø ikke blot ved nybyggeri, men også under drift, vedligeholdelse og ved ombygning.

Eksempler og forskningsbehov

I forbindelse med og forlængelse af EU's HELIOS I og II aktioner er der i de europæiske og nordiske lande udgivet en række eksempelsamlinger. Disse viser arkitektonisk gode eksempler på, hvordan høj grad af til-

gængelighed er blevet gennemført i praksis. Men eksempelsamlingerne kan kun delvis inspirere til løsning af den store opgave, det er at gøre bygninger og anlæg tilgængelige for alle.

En systematisk forsknings- og udviklingsindsats med formidling af funktionelt og arkitektonisk gode tilgængeligheds løsninger vil kunne få afgørende indflydelse for implementeringen af nye skærpede tilgængelighedskrav, både i nybyggeriet og ved ombygninger.

Dette mål vil kunne nås gennem etablering af et forsknings- og udviklingscenter med følgende formål:

- Gennemgang og analyse af nybygnings- og ombygningsprojekter med henblik på at identificere tilgængelighedsbarrierer og arkitektonisk og funktionelt gode løsninger på tilgængelighedsproblemer.
- Udvikling af arkitektonisk og funktionelt gode metoder, løsninger og produkter i et samarbejde mellem producenter, projekterende arkitekter og designere samt brugere, der kan højne den funktionelle og arkitektoniske kvalitet af nye bygninger og ombygninger til en konkurrencedygtig pris.
- Gennem målrettet information og kommunikation at gøre arkitektonisk og funktionelt gode produkter, metoder samt individuelle og standardiserede løsninger tilgængelige for byggeriets parter.

En sådan basal anvendelsesorienteret forsknings- og udviklingsindsats er ikke blot en hensigtsmæssig måde at indsamle og udvikle nødvendig viden på. Indsatsen er også nødvendig for at kvalificere ombygninger af eksisterende bygninger og anlæg, der kan gøre dem tilgængelige for de færreste omkostninger i forhold til kvaliteten. Desuden er forsknings- og udviklingsindsatsen nødvendig for at kvalificere uddannelserne i funktionalitet, tilgængelighed og kvalitet på arkitekt-skolerne og i øvrige uddannelser.

I Regeringens Handlingsplan for Handicapområdet er et af indsatsområderne den eksisterende boligmasses tilgængelighed. Et F&U Center kunne etableres i tilknytning til denne indsats.

Byernes rum og inventar

Tilgængelighed til byernes rum og inventar er af afgørende betydning for at kunne færdes frit og tilrettelægge et aktivitetsforløb i forhold til dagligdag, arbejde, indkøb og fritid. Det drejer sig om, at der ikke må være tilgængelighedsbarrierer fra tilgængelig offentlig transport og parkeringspladser til de bygninger og faciliteter, der ønskes benyttet.

Kommunale handlingsplaner er et planlægnings- og styringsredskab hertil. I stigende, men stadig alt for begrænset omfang udarbejder kommunerne handlingsplaner på ældre-, handicap- og tilgængelighedsområ-

det. Sådanne handlingsplaner bør udarbejdes i et samarbejde mellem kommunens forvaltninger og ældre- og handicapråd og inddrage kommunens fysiske planlægning.

Århus er blandt andre byer et godt eksempel på, at en målrettet handlingsplan medfører et væsentligt kvalitetsløft til gavn for handicappede og alle andre – ikke mindst i forhold til sikkerhed og effektivitet inden for de givne økonomirammer.

Bygninger og anlæg med funktioner, der henvender sig til den brede offentlighed

Det burde være indlysende, at bygninger og anlæg med funktioner, der henvender sig til den brede of-

fentlighed, også er tilgængelige for alle. Det er da også til sådanne bygninger, der i Norden først blev stillet tilgængelighedskrav i byggelovgivningen, og i dag stilles de højeste tilgængelighedskrav. Men alligevel huses en række funktioner for den brede offentlighed stadig i bygninger og lokaler, der er utilgængelige for personer med handicap.

Eksempler herpå er de sundhedsklinikker, der ofte er placeret på 1. sal uden elevatoradgang og øvrig tilgængelig indretning. Disse omfattes af regeringens handlingsplan.

Der bør på detailniveau i alle sektorer og brancher udarbejdes handlingsplaner for tilgængelighed.

Turisme

For mange personer med handicap samt deres familier og kolleger er det nødvendigt med præcise oplysninger om besøgsstedernes tilgængelighedsniveau for at kunne planlægge en almindelig ferie- og forretningsrejse eller konference.

I de nordiske lande er der et samarbejde mellem turistorganisationerne, turistfagene og handicaporganisationerne med henblik på deklaration af hotellers, vandrehjems, campingpladsers, restaurations og attraktioners samt konferencesteders tilgængelighed. Der arbejdes for etablering af en mærkeordning, ”turisme for alle”, og det er ønsket på længere sigt, at en sådan

Tempel-kirken i Helsinki. Indgang.

Tempel-kirken i Helsinki. Opført af Timo og Tuomo Suomalainen i 1969. For bevægelseshæmmede er der niveaufri adgang udefra og elevatorer-adgang til balkoner inde i kirken. Fotos: Esben Larsen.

mærkeordning kan blive fælleseuropæisk og udvides til også at omfatte andre former for bygninger og anlæg.

Forslaget indeholder en mulighed for og et incitament til, at indehaveren af mærket løbende kan udvikle virksomhedens tilgængelighedsniveauer på en målrettet og systematisk måde. Ordningen vil derfor kunne tjene til inspiration for andre typer af virksomheder – såvel offentlige som private.

Børneinstitutioner, skoler og uddannelsessteder

Tilgængelighed til børneinstitutioner, skoler og uddannelsesinstitutioner drejer sig ikke alene om fysisk tilgængelighed. Som regel vil der være et samtidigt behov for relevant pædagogisk støtte, der skal kunne opfyldes samtidigt.

For at skabe et overblik over skoler og uddannelsessteders tilgængelighedsniveauer er der gennemført en række tilgængelighedsanalyser og undersøgelser. Resultaterne heraf er registreret i en database, således at det er muligt for skoleelever og studerende med handicap, vejledere m.fl. at få relevante oplysninger om skolernes og uddannelsesstedernes tilgængelighed. Databaserne tjener desuden som videnkilde ved planlægning af tilgængelighedsskabende investeringer, nybyggeri mv., og kan løbende ajourføres.

Det næste udviklingskridt er, at der på hvert uddannelsessted udarbejdes detaljerede handlingsplaner for forbedring af tilgængeligheden.

Arbejdspladsernes tilgængelighed

Etablering af fysisk tilgængelighed til arbejdspladserne har været underprioriteret set i forhold til det politiske ønske og mål om et rummeligt arbejdsmarked.

Der er dog en række private og offentlige initiativer i både små, mellemstore og større virksomheder, der har gjort det sociale ansvar til en del af virksomhedernes profil.

For personer med handicap kan det være et problem, at de støtteordninger, der er til at gøre arbejdspladserne tilgængelige, kun omfatter indretning af den enkelte persons arbejdsplads. Det kan for nyansatte med handicap samt medarbejdere, der under ansættelsen i virksomheden bliver handicappet, betyde, at de måske afskæres fra at kunne komme rundt i virksomheden til eksempelvis mødelokaler og kantine, selvom deres egen arbejdsplads er blevet indrettet, så den fungerer udmærket.

Der er behov for at udvikle modeller og metoder til at sikre, at personer med handicap kan opnå et kontinuerligt forløb fra uddannelse til arbejde samt lige muligheder for personlig udvikling på arbejdspladsen.

Tilgængelige boliger

Manglende udbud af tilgængelige boliger beskrives i den norske udredning: "Fra bruger til borger" som en af de væsentligste barrierer for handicappedes integration. Boligproblemet indgår som et særligt vanskeligt og ofte uløseligt problem ved alle skift i livsfaser: uddannelse, arbejde, jobskifte, ægteskab osv.

Det er muligt at opnå støtte til individuel tilpasning af boligen, hvis det er nødvendigt, for at kompensere for en funktionsnedsættelse. Men støttemulighederne omfatter ikke bebyggelsens fællesrum og udearealer – det kan derfor medføre forholdsvis stor isolation at blive afskåret fra at deltage i bebyggelsens sociale liv.

At tilgængeligheden i boligmassen generelt set er endog meget dårlig betyder, at kun få boliger er besøgsegne for handicappede. Det medfører, at det kan være vanskeligt at føre et almindeligt familieliv, idet utilgængelighed kan afskære personer med handicap og svage ældre fra at besøge selv den nærmeste familie og det nærmeste netværk af arbejdskolleger, venner og naboer.

Overalt i Norden er det et særligt problem, at unge handicappede tilbydes bolig i tilknytning til plejehjem. Det er i høj grad stigmatiserende for unge og yngre personer med handicap at bo sammen med ældre, der jo er i en helt anden livsfase.

Museet Kiasma i Helsinki. Opført af Steven Holl i 1998. En udstrakt brug af rampesystemer letter hele publikums bevægelsesmønstre i huset. Foto: Esben Larsen.

Byfornyelse

Kun i ringe grad er der gennem den meget omfattende byfornyelsesindsats blevet etableret tilgængelige adgangsforhold til boligerne samt boliger, der er indrettet, så de er hensigtsmæssige for personer med handicap. Det er stærkt beskæmmende, at ejendomme, der kun indeholder forholdsvis få byggetekniske barrierer for etablering af elevatoradgang, stadig efter en omfattende fornyelsesindsats har helt utidssvarende adgangsforhold. Der kan endog ved påbygning af køkken eller bad være etableret nye barrierer for en fremtidig opgradering af tilgængeligheden til en tidsvarende standard.

Tilgængelighed i forbindelse med byfornyelsesindsatsen har i Danmark stort set kun været iagttaget i forbindelse med forsøgsprojekter og byfornyelsen af ældreboliger. Der synes at have været tale om en meget lemfærdig tolkning af bygningsreglementernes ombygningsbestemmelser.

Helsingfors kommune har gennemført en elevatorstøtteordning for at sikre byen flere boliger med tidssvarende adgangsforhold. Der er blandt ældre et ønske om længst muligt at kunne blive i hjemmet og modtage hjælp og omsorg der – og på den måde svarer den finske ældrepolitik meget godt til den danske. Etablering af elevatoradgang mindsker presset på bygning af plejeboliger, og kommunen giver et støttebeløb på 50% af investeringen. En elevatorombudsmand kan gennemtvinge etableringen af elevator, selvom et flertal af beboerne skulle være imod på grund af den begrænsede huslejestigning.

En tilsvarende elevatorstøtteordning kunne med fordel gennemføres i Danmark i forbindelse med etablering af nye tagboliger. Ordningen vil med forholdsvis små økonomiske investeringer kunne sikre, at de underliggende boliger og eventuelle erhverv får tidsvarende adgangsforhold i forbindelse med ombygningsarbejderne ved indretning af nye boliger på taget.

Tilgængelighed til kulturen

Tilgængelighed til kultur, fritid og sport er højt prioriteret i de nordiske regeringers handlingsplaner for tilgængelighed og handicapforhold. Disse bygninger, anlæg og naturområder indgår ofte som turistmål. Udover at give handicappede adgang til kultur, sportsfaciliteter og fritidsliv har denne indsats således også en positiv effekt på ”turisme for alle” og dermed turist-erhvervene.

Litteratur

Tilgængelighed for alle. Betænkning og handlingsplan for handicappedes adgang til det fysiske miljø. Bygge- og Boligstyrelsen. København 1997.

M. Folette Story et al: *The universal design file. Designing for people of all ages and abilities.* New Carolina State University. The Center for Universal Design. Raleigh 1998.

Ivor Ambrose, Ole Henriksen, Jesper Hinchely, Bjarne Kennig og Chr. Woetmann Nielsen: *Seniorboliger – en vejledning.* SBI-rapport 308. Statens Byggeforskningsinstitut. Hørsholm 1998.

Chr. Woetmann Nielsen og Ivor Ambrose: Lifetime adaptable housing in Europe, i *Technology and Disability* 10 (1999) p. 11-19.

Helle Bay, Bjarne Kennig, Esben Larsen, og Chr. Woetmann Nielsen: *Tilgængelighed og Arkitektur. Eksempelsamling.* Center for Tilgængelighed. Århus 2000.

Chr. Woetmann Nielsen: *Boligers Tilgængelighed.* SBI-anvisning 195. Statens Byggeforskningsinstitut. Hørsholm 2000.

Philip Jensen og Chr. Woetmann Nielsen: *Brugervenlig affaldssortering. Handicaphensyn og tilgængelighed.* Statens Byggeforskningsinstitut. Hørsholm 2001.

Ole Henriksen, Jens Kristian A. Møller og Chr. Woetmann Nielsen: *Forprojekt til Etablering af tilgængelighedspulje – et udspil til handling.* De Samvirkende Invalideorganisationer, DSI. Hvidovre 2001.

Tilgængelighed for alle. 1. udg. (DS, DS3028). Dansk Standard. Charlottenlund 2001.

Forslag til udvikling og drift af en mærkeordning for tilgængelighed på turismeområdet. Danmarks Turistråd og Dansk Standard. 2002.

Philip Jensen og Chr. Woetmann Nielsen. *Brugervenlige post- og brevkasser.* Post Danmark, København 2002, www.postdanmark.dk.

Chr. Woetmann Nielsen: *Et Norden for alle – tilgængelighed til bygninger og anlæg.* Nordisk Ministerråd. København 2003.

Handlingsplan for Handicapområdet. Økonomi- og Erhvervsministeriet. København 2003.

Christian Woetmann Nielsen er uddannet arkitekt fra Afdelingen for Møbel- og Rumkunst på Kunstakademiets Arkitektskole, København, 1980. Har bl.a. været ansat i Stadsarkitektens Direktorat, København, 1980-83, Institut for Blinde og Svagtseende, 1983-87 og arbejdet som forsker ved Statens Byggeforskningsinstitut, SBI (nu By og Byg), 1987-99. Er nu konsulent på forskellige handicapprojekter og ved De Samvirkende Invalideorganisationer, DSI.